DOI 10.26886/2414-634X.2(38)2020.12

UDC 37.091

**FORMATION AND DEVELOPMENT OF EDUCATION IN UKRAINIAN
LANDS IN 19-20TH CENTURIES IN THE CONTEXT OF MODERN
HISTORICAL AND PEDAGOGICAL RESEARCHES**

Ya. Nahrybelniy, PhD of Historical Sciences

<http://orcid.org/0000-0003-3266-5798>

Kherson State Maritime Academy, Ukraine, Kherson

yar1507@ukr.net

The article provides analysis of historical premises and of the process of formation and development of Ukrainian school, national education and traditions, family and civil education of children and youth in Ukrainian lands in 19-20th centuries. Based on the research of historical and pedagogical sources, analysis and synthesis, it was found out that Ukrainian people being the part of Russian and Austro-Hungarian Empires struggled for its right to speak Ukrainian, but governments of both states did what was necessary to eradicate Ukrainian spirit, Ukrainian language and Ukrainian song from the school. Private educational establishments were closed and teachers were harassed by the authorities for providing education in Ukrainian and using elements of Ukrainian social sciences in educational process.

Pedagogical view of outstanding persons of Ukrainian education, literature and clerical elite concerning development of national education system are substantially revealed. Their views on children's and youth's education based on humanism, virtues, patriotism, ideas of national originality have become extremely actual in the modern society and should be reconsidered in the context of Ukrainian realia and educational tasks of higher pedagogical school.

Key-words: Ukrainian school, national education, pedagogical views, concepts, regulations, clerical elite.

кандидат історичних наук, Нагрибельний Я. А. Становлення і розвиток освіти на українських землях у XIX – XX століттях в контексті сучасних історичних та педагогічних досліджень/ Херсонська державна морська академія. Україна. Херсон

У статті здійснено аналіз історичних передумов та процесу становлення і розвитку українського шкільництва, національної освіти, народних традицій, родинно-шкільного і громадянського

виховання дітей та молоді на українських землях у XIX – XX століттях. На основі вивчення історико-педагогічних джерел, аналізу й синтезу встановлено, що український народ, перебуваючи у складі Російської та Австро-Угорської імперій, боровся за право говорити українською, проте уряди обох держав робили все, аби викоринити зі школи український дух, українську мову, українську пісню. За викладання українською мовою, використання в навчально-виховному процесі елементів українознавства, приватні заклади закривали, діяльність учителів переслідувала тогочасна влада.

Грунтовно висвітлено педагогічні погляди видатних особистостей української педагогічної думки, літератури й духовної еліти на розбудову системи національної освіти і виховання дітей та юнацтва на засадах гуманізму, доброчесності, патріотизму, ідей самобутньої національної окремішності, що винятково актуалізувались у сучасному суспільстві й потребують переосмислення у контексті українських реалій та освітніх завдань вищої педагогічної школи.

Ключові слова: українське шкільництво, національна освіта, педагогічні погляди, концепції, положення, духовна еліта.

Постановка проблеми. Реформування сучасної освіти загалом і вищої педагогічної зокрема, супроводжуване різними викликами соціально-політичного характеру, винятково актуалізують проблему відображення історії розвитку педагогічної думки у змісті курсу історії педагогіки. З-поміж пріоритетних завдань, окреслених в основних законодавчих документах (Закон України “Про освіту”, “Державна національна програма “Освіта” (“Україна XXI століття”), Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Державний стандарт базової середньої освіти, Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років, Концепція розвитку педагогічної освіти, Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа”) є відображення у змісті педагогічної освіти закономірностей історичного розвитку, широке вивчення народної педагогіки, етногенези українців; формування змісту освітніх і виховних систем з урахуванням потреб і запитів сучасного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Опрацювання спеціальних джерел історико-педагогічного змісту дало змогу з'ясувати

генезу української освіти, українського шкільництва, розвиток педагогічної думки на українських землях у ХІХ – ХХ століттях, які викладено в підручниках і навчальних посібниках: «Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія» (автор А. М. Алексюк, 1998); «Історія української педагогіки» (автори О. О. Любар, М. Г. Стельмахович, Д. П. Федоренко, 1999); «Історія педагогіки України» (автор Л. В. Артемова, 2006); «Історія української школи і педагогіки» (автори – О. О. Любар, М. Г. Стельмахович, Д. П. Федоренко, 2006); «Теоретичні основи сучасної української педагогіки» (автор О. І. Вишневський, 2008); «Історія педагогіки та освіти в Україні» (автори: О. В. Васюк, П. І. Лузан, 2010); «Загальна педагогіка та історія педагогіки» (автори: К. А. Аймедов, В. В. Бабієнко, В. А. Бабієнко, В. В. Сторож, 2014).

У монографічних працях, статтях І. Березівської, Н. Дічек, О. Дубасенюк, М. Левківського, П. Лузан та підручниках і навчальних посібниках означених авторів описано просвітницьку діяльність Олександра Духновича на Закарпатті в першій половині ХІХ століття, схарактеризовано педагогічні ідеї Т. Шевченка, М. Костомарова, П. Куліша та їхню роль у формуванні просвітницької політики Кирило-Мефодіївського товариства, розкрито роль педагогічної спадщини у розвитку українського шкільництва видатних просвітителів – К. Ушинського, М. Драгоманова, Б. Грінченка та галицьких учених – М. Шашкевича, І. Вагілевича, Я. Головацького, вичерпно репрезентовано педагогічні погляди С. Русової, Г. Ващенко, А. Макаренка, В. Сухомлинського.

Формулювання мети статті. Метою статті є теоретичне осмислення й аналіз історичних передумов та процесу становлення і розвитку українського шкільництва, національної освіти, народних традицій, родинно-шкільного і громадянського виховання дітей та молоді на українських землях у ХІХ – ХХ століттях.

Виклад основного матеріалу. З огляду на потужний потенціал спадщини І. Франка, Ю. Федьковича, С. Воробкевича, Г. Воробкевича, М. Коцюбинського, С. Васильченка, Лесі Українки, І. Стешенка, І. Огієнка, М. Грушевського, С. Русової та інших діячів культури, освіти, педагогічної науки в статті саме їхню просвітницьку діяльність представлено шляхом узагальнення світоглядних позицій, висвітлених у наукових, публіцистичних працях та художніх творах, присвячених вихованню дітей і молоді.

Яскравим поборником прав і прагнень галицького селянства та робітників став свого часу Іван Франко, який в окремих оповіданнях ("До світла", "Історія кожуха", "Яндруси" та статтях "Чого хоче "Галицька робітнича газета"?", "Русини в Галичині й просвіта", "Народне шкільництво в Галичині", "Мрії і надії українського народу в Галичині") описав трагічну долю безпритульних голодних і босих сиріт. Масова неписьменність галичан, як зазначає І.Франко, сягнула 80%[10]. Українська людинність через злиденність була позбавлена можливостей вчитися. До того ж на галицьких землях навчання здійснювалось у непристосованих, тісних кімнатах, кошти на утримання народних шкіл були мізерні, що й унеможливлювало також охоплення навчанням усіх дітей Галичини. І. Франко у статтях порушує педагогічні проблеми про гальмування Австро-Угорською імперією розширення мережі українських шкіл, про насаджування чужинської з-поміж галичан мови – німецької, польської; про відчуження від рідної (української) мови й культури галичан; про недоступ українців до гімназій та вищих шкіл; про дискримінацію українок, які були позбавлені можливості навчатися в народній школі [10].

У своїх педагогічних поглядах І. Франко самобутньо виражав ідею про створення української школи гуманістичного спрямування, в якій навчатимуться українці за українськими підручниками, зміст яких був би наповнений зразками кращих творів з художньої літератури, фольклору, етнографії, що плекають розум, формують любов до української мови, літератури, землі, виховують найкращі людські якості, пробуджують бажання створити самостійну Українську державу, в якій функціонує українська школа, український дух, українська пісня, українська наука, українська правда. Саме тому виховним ідеалом Великого Каменяра була людина-борець, "каменяр", "вічний революціонер", "дух, наука, думка, воля".

Вочевидь, програмою дій на найближчу перспективу можна назвати «Одвертий лист до галицької української молоді» І. Франка, в якому закладено потужну спонуку до саморозвитку й самоосвіти, а також формування з представників юного покоління непохитної української нації, спроможної протистояти проявам будь-якої асиміляційної роботи і здатної до толерантної міжкультурної взаємодії: "... витворити з величезної етнічної маси українського народу українську націю, суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного й політичного життя, відпорний на

асиміляційну роботу інших націй, звідки б вона не йшла, та при тім податний на присвоювання собі в якнайширшій мірі і в якнайшвидшім темпі загальнолюдських культурних здобутків, без яких сьогодні жодна нація і жодна хоч як сильна держава не може состоятися"[10].

Виняткового значення видатний просвітител, майстер слова надавав національному вихованню української молоді, мету якого вбачав у всебічній підготовці юнацтва до реалізації найвищого ідеалу нації – осягнення власної державності, до активної творчої участі в розбудові рідної духовної й матеріальної культури, а через неї до участі у вселюдській культурі [10].

Студіювання праць І.Франка, в яких викладено педагогічні погляди просвітителя, дало змогу визначити основні положення концепції навчання і виховання дітей та української молоді у роки панування Австро-Угорщини на Галичині (кінець XIX – початок XX століття), зокрема:

- сформувати українця, визначальними характеристиками якого є: свідомий патріотизм, висока моральність; вихованість, господарність, освіченість, професіоналізм, фізична й естетична досконалість, витривалість, підприємливість й ініціатива;
- розвивати в молоді головні рушійні сили життєдіяльності людини (розум, почуття, волю), навчити юнацтво керуватися ними в процесі життєдіяльності на благо народу;
- виховувати в закладах освіти грамотних, серйозних, свідомих і статечних громадян, повних любові до свого народу і спроможних підтверджувати свою любов і повагу до народу не фальшивими гаслами, а невтомною корисною й результативною працею;
- впроваджувати в систему освіти ефективні форми і методи навчання, які здебільшого є гарантом успіху;
- формувати у молоді почуття відповідальності й громадянського обов'язку перед народом, нацією;
- кожна школа, навчальний заклад в Україні має бути національним, у якому пріоритетним складником змісту виступає національне виховання, що ґрунтується на національній ідеї, народній педагогіці, національних традиціях;
- здійснювати інтернаціональне виховання на національному ґрунті;

- зміст, методи навчання і виховання мають визначатися як квінтесенція роботи освітнього закладу;
- найважливішим місцем прищеплення здорових норм і навичок поведінки, пошанування рідної мови, народних звичаїв і традицій має бути сім'я;
- високо цінувати й шанобливо ставитися до народних учителів, їх сумління й надважливої для суспільства праці;
- приділяти належну увагу професійній підготовці вчителів;
- переорієнтовувати навчання й виховання в закладах освіти із зубріння і муштри на свідоме, мотивоване навчання, а також самостійну роботу над книжкою [10].

У процесі вивчення спеціальної літератури, присвяченої проблемі розвитку школи й педагогічної думки на Буковині, з'ясовано, що попри значний вплив візантійської, румунської, німецької педагогічних культур, шкільництво й освіта на Буковині упродовж тривалого періоду не здійснила значних відхилень від прогресивних педагогічних ідей Європи, проте після приєднання Буковини до Австрії українське шкільництво занепадає. Широкого поступу в боротьбі за українську національну школу, освіту й виховання на Буковині набуває літературна й педагогічна діяльність Юрія Федьковича, Сидора та Григорія Воробкевичів, які своїми творами та виступами привертати увагу провідних українських діячів з решти українських земель, особливо Наддніпрянщини, Галичини до Буковини, що передовсім допомогли буковинцям приступити до розгортання української національної освіти, долучитися до написання букваря, видання "Бібліотеки для молоді", написаної українською мовою із застосуванням не етимологічного, а фонетичного правопису й перейнятої українським національним духом.

Естафету українських просвітителів середини та другої половини XIX століття перейняли М. Грушевський, Леся Українка, С. Русова, І. Стешенко, М. Коцюбинський, П. Грабовський, С. Васильченко, Т. Лубенець, педагогічні ідеї яких значно посилили національно-визвольний рух українського суспільства, зокрема у змаганнях за національну освіту та школу. Щоправда, в Центральній Україні на землях сходу і півдня українці на українській землі не мали змогу вивчати рідну мову, говорити в школі українською мовою, бо російським царатом було видано сумнозвісне розпорядження про заборону навчатися українською мовою. Саме тому прогресивні

громадські діячі відкривали приватні навчальні заклади, які утримували представники української культури та меценати. У цей період активно функціонують школи Х. Д. Алчевської, М. Л. Кропивницького, М. М. Арнаса, Т. Р. Рильського, в яких учні вивчали українську мову, вчителі дбали про розвиток мислення учнів, намагалися усунути казенно-схоластичне навчання, формували в учнів любов до рідної землі, мови, культури, народних традицій. Зразковою була тогочасна колегія імені Павла Ґалаґана, яка розпочала свою роботу в Києві з 1871 року й функціонувала до 1920 року, де панував дух українськості, дотримувалися духовні традиції. За роки функціонування колегії якості навчання і виховання, як зазначають дослідники проблеми: М. Левківський, О. Любар. М. Стельмахович, Д. Федоренко, відповідали рівню Оксфордського та Кембриджського коледжів, свідченням чого є відома плеяда вчених, діячів освіти і культури, яких виховала колегія, як-от: президент АН України В. Липський, академіки А. Кримський, В. Грабар, К. Костюк, М. Максименко, письменники М. Драй-Хмара, П. Филипович, художники М. Пимоненко, М. Мурашко та ін. [9].

Український народ, перебуваючи у складі Російської та Австро-Угорської імперій, боровся за право говорити українською, проте уряди обох держав робили усе, аби викоринити зі школи український дух, українську мову, українську пісню. За викладання українською мовою, використання в навчально-виховному процесі елементів українознавства, приватні заклади закривали, діяльність учителів переслідувала тогочасна влада.

У багатьох творах, статтях та працях українських письменників М. Коцюбинського, С. Васильченка, Т. Лубенця, П. Грабовського, Лесі Українки, Л. Глібова, М. Драгоманова, Б. Грінченка та інших просвітителів порушувалися проблеми жалюгідного становища школи, жорстокого ставлення держави до народного вчителя, якого постійно переслідували урядники, духовенство, представники місцевої влади.

Показовою є місія й просвітницька діяльність духовної еліти, яка різко критикувала систему освіти, що не опікувалася навчанням усіх дітей, засуджувала відсталість українських церковнопарафіяльних шкіл, а також заборону в школах українських підручників і українських книжок, невинуватну заборону тодішньої влади говорити і навчатися українською мовою, заборону співати в школі українські пісні. Тогочасні науковці, громадські діячі, письменники різко засуджували догматичні методи навчання, принизливе ставлення вчителів до учнів;

русифікаторську політику царизму, деспотизм у школах, в яких довгі роки панували тілесні покарання дітей селян та робітників, дітей українського походження.

Основні педагогічні ідеї тогочасної духовної еліти, яка сміливо змагалася з панівною владою за національну освіту та школу, вважаємо за доцільне подати узагальнено в таких формулюваннях:

- необхідність розроблення підручників, навчальних посібників українською мовою;
- впроваджувати в навчально-виховний процес шкіл України зразкові підручники К. Д. Ушинського та Б. Д. Грінченка;
- подолати в системі освіти та шкільництва знущань чиновників над учителем, уникати переслідувань, свавілля та приниження гідності педагогів;
- оновити зміст і форми навчання та трудового виховання, яке втілювати в шкільну практику на засадах гуманізму та народотворчості;
- перебудувати сімейне виховання на засадах національної етнопедагогіки, виключаючи з нього насильство й жорстокість;
- позбутися у системі навчання і виховання вчителів, які принизливо ставляться до учнів, застосовують у практичній діяльності тілесні покарання;
- удосконалити професійну підготовку вчителів, свідомих національного обов'язку, високоморальних і висококваліфікованих фахівців педагогічної галузі;
- розробити теоретичні основи успішного навчання і виховання, ефективних методик навчання шкільних предметів;
- створити методичні посібники для батьків;
- втілювати в шкільну практику основні положення концепції національної школи, розробленої М. Сумцовим, згідно з якою навчання в школі має здійснюватися рідною мовою на засадах ідей відомих лінгвістів (Ф. Боаса, Л. Вайсберга, В. Вундта, О. Потебні), які розглядали мову в тісному взаємозв'язку зі свідомістю, мисленням, культурним та духовним життям людини й нації;
- ввести до шкільного курсу українознавчі предмети, розвивати пізнавальні інтереси учнів;
- втілювати на кращих зразках конкретні шляхи реалізації естетичного виховання: ознайомлювати учнів з різноманітними

творами мистецтва (живописом, скульптурою, літературою, музикою, графікою), народними традиціями, обрядами, красою православного храму і богослужіння, з мальовничими куточками рідного краю, рідної природи;

- поширювати через пресу педагогічний досвід, кращі здобутки науки і культури;

- створювати мережу позашкільних і позакласних заходів на зразок "кіндер-клубів", які б здійснювали художньо-естетичне та моральне виховання молодого покоління;

- відкривати вечірні чи недільні школи для молоді, яка працює, не маючи належної освіти, чи є неписьменною;

- вивчати дитячу психологію, створювати дитячі садки, бібліотеки, організовувати курси для народних учителів, шкіл для дорослих;

- створювати неперервну систему освіти [3; 8].

Аналіз законодавчих документів, спеціальної літератури дав змогу з'ясувати, що у перші роки Української Народної республіки (травень 1917 року) Генеральним секретаріатом освіти, очолюваним Іваном Матвійовичем Стешенком, проголошено декларацію, в якій викладено програму з виокремленням таких положень:

- громадяни, які проживають в Україні, мають знати українську мову, літературу, географію та історію;

- організовувати з-поміж учнів гуртки, театральні вистави, літературно-вокальні вечори, екскурсії, товариства, спілки учнів;

- школа в Україні має бути українською, в ній учні мають навчатися і своєму, і чужому;

- підготувати і видати українські підручники, навчальні посібники для учнів і вчителів;

- створити для вчителів професіональні товариства;

- шкільна справа має стати всенародною;

- відродити національну систему освіти і виховання, зокрема відкрити українські гімназії, ліцеї, учительські семінарії, учительські інститути;

- українська школа оголошується загальноосвітньою у складі двох ступенів: I ступінь – 4 роки навчання; II ступінь – 3 роки навчання;

- освіта України проголошувалася безплатною, мала носити демократичний характер.

Основні положення концепції й донині є методологічними орієнтирами в розбудові системи національної школи й освіти.

Поступ української педагогічної думки справедливо пов'язують з особистістю Михайла Грушевського, творчу й педагогічну спадщину якого визнано науковою спільнотою невичерпною скарбницею і синтезом емоційного інтелекту та зрілих педагогічних поглядів на шляху духовного відродження України та розбудови національної школи, що сформувалися в нього у період назрівання національних і соціальних перетворень. Науковець вважав, що головною умовою існування національної школи є навчання рідною мовою, обов'язкове вивчення гуманітарних предметів, підкреслюючи виняткову соціально-виховну роль історії не лише "вибраних народів" та "ефективних, блискучих епох", а наполягав, щоб вивчали історію усіх народів у житті суспільства упродовж відповідного періоду життя людства [4]. На переконання Михайла Грушевського, національно-духовне, інтелектуальне відродження українського народу можливе за умови, коли школа функціонуватиме на засадах демократизації, гуманізації, пріоритетності загальнолюдських і національних цінностей. Основними положеннями в реалізації педагогічних ідей національної освіти та школи визначний просвітитель визначив такі:

- школа й освіта мають ґрунтуватися на засадах національної культури, рідної мови;
- домінантою у вихованні моральності молоді є національна свідомість;
- школа, освіта і педагогічна наука в суверенній і незалежній державі мусять бути незалежними від будь-якого чужинського впливу, крім творчого засвоєння кращого досвіду вчительських, науково-дослідних та інших об'єднань[4].

Активні просвітителі, що виявили себе у процесі розбудови національної системи освіти і виховання - М. Грушевський, М. Коцюбинський, С. Васильченко, І. Огієнко, І. Стешенко, С. Русова, І. Франко та багато інших діячів української педагогіки зазнають переслідувань та принижень, їхні праці в перше двадцятиліття ХХ століття забороняються аж до початку ХХІ століття з часу здобуття незалежності України, коли студентам вищих закладів освіти надано було доступ до вивчення педагогічної спадщини видатних українських

мислителів, педагогів, поетів, письменників, громадських діячів та просвітителів.

Висновки. Отже, історико-педагогічний аналіз і синтез спеціальних студій у ретроспективі дав змогу з'ясувати історичні передумови становлення і розвитку освіти та шкільництва на українських землях у XIX-XX століттях. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні здобутків української педагогіки на етапі входження України в європейський освітній простір, а також окресленні нерозв'язаних проблем і невикористаних ресурсів для підвищення якості української освіти, педагогічної зокрема.

Література:

1. Артемова Л. В. (2006) *Історія педагогіки України* Л. В. Артемова. Київ. Либідь. 424 с.
2. Алексюк А. М. (1998) *Педагогіка вищої освіти України: Історія. Теорія* Анатолій Миколайович Алексюк. Київ. Либідь. 558 с.
3. Березівська Л. Д. (2008) *Реформування шкільної освіти в Україні у XX столітті*. Л. Д. Березівська. Київ. Богданова А. М. 406 с.
4. Грушевський М.С. (1991) Про українську мову і українську школу. Київ 202 с.
5. Дічек Н. (2001) Бібліографічний метод як інструмент дослідження вітчизняної історії педагогіки. Н.Дічек. *Шлях освіти*. № 4 С. 15-20.
6. Зайченко І. В. (2009) *Університетська освіта*. І.В.Зайченко Чернігів 200с.
7. Кравець В. П. (1996) *Зарубіжна школа і педагогіка XX століття* В. П. Кравець. Тернопіль. 290 с.
8. Лузан П. Г. (2010) *Історія педагогіки та освіти в Україні* П. Г. Лузан, О. В. Васюк. Київ НАКККи. 296 с.
9. Любар О.О., Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т. (2006) *Історія української школи і педагогіки*. Київ. Знання. 447 с.
10. Франко І. (1989) *Одвертий лист до галицької української молоді. Твори у 50 т.* Т. 45. Київ. С. 404.

References:

1. Artemova L. V. (2006) *Istoriia pedahohiky Ukrainy* [History of Pedagogy of Ukraine] L. V. Artemova. Kyiv. Lybid. 424. [in Ukrainian]

2. Aleksiuk A. M. (1998) *Pedahohika vyshchoi osvity Ukrainy: Istorii. Teoriia* [Pedagogy of Higher Education of Ukraine: History. Theory] Anatolii Mykolaiovych Aleksiuk. Kyiv. Lybid. 558. [in Ukrainian]
3. Berezivska L. D. (2008) *Reformuvannia shkilnoi osvity v Ukraini u XX stolitti* [Reforming school education in Ukraine in the twentieth century] L. D. Berezivska. Kyiv. Bohdanova A. M. 406. [in Ukrainian]
4. Hrushevskiy M.S. (1991) *Pro ukrainsku movu i ukrainsku shkolu*. [About the Ukrainian language and the Ukrainian school] Kyiv 202. [in Ukrainian]
5. Dichek N. (2001) Bibliohrafichnyi metod yak instrument doslidzhennia vitchyznianoï istorii pedahohiky [Bibliographic method as a tool for researching the national history of pedagogy] N.Dichek. *Shliakh osvity*. no. 4 15-20. [in Ukrainian]
6. Zaichenko I. V. (2009) *Universytetska osvita*. [University education] I.V. Zaichenko Chernihiv 200s. [in Ukrainian]
7. Kravets V. P. (1996) *Zarubizhna shkola i pedahohika XX stolittia* [Foreign school and pedagogy of the twentieth century] V.P. Kravets. Ternopil. 290 s. [in Ukrainian]
8. Luzan P. H. (2010) *Istoriiia pedahohiky ta osvity v Ukraini* [History of pedagogy and education in Ukraine] P. H. Luzan, O. V. Vasiuk. Kyiv NAKKKi. 296. [in Ukrainian]
9. Liubar O.O., Stelmakhovych M.H., Fedorenko D.T. (2006) *Istoriiia ukrainskoi shkoly i pedahohiky* [History of Ukrainian school and pedagogy] Kyiv Znannia 447. [in Ukrainian]
10. Franko I. (1989) *Odvertyi lyst do halytskoi ukrainskoi molodi*. [The first letter to Ukrainian Galician youth] Tvory u 50 t. Tom. 45. Kyiv. 404. [in Ukrainian]

Citation: Ya. Nahrybelniy (2020). FORMATION AND DEVELOPMENT OF EDUCATION IN UKRAINIAN LANDS IN 19-20TH CENTURIES IN THE CONTEXT OF MODERN HISTORICAL AND PEDAGOGICAL RESEARCHES. Innovative Solutions in Modern Science. 2(38). doi: 10.26886/2414-634X.2(38)2020.12

Copyright: Ya. Nahrybelniy ©. 2020. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.